ललितपुर जिल्ला, महालक्ष्मी नगरपालिकामा बसोबास गर्ने दलित महिलाहरूको आर्थिक तथा सामाजिक बहिष्करण एक समाजशास्त्रीय अध्ययन

त्रिभुवन विश्वविद्यालय, मानविकी तथा सामाजिकशास्त्र संकाय
समाजशास्त्र केन्द्रीय विभाग अन्तर्गत स्नातकोत्तर तह
समाजशास्त्र विषयको आंशिक आवश्यकता
परिपूर्तिको लागि तयार गरिएको
शोधपत्र

शोधकर्ता
रत्नशोभा महर्जन
रोल नं.१५१/०६३
रजिष्ट्रेशन नं.३७९४-९५

समाजशास्त्र केन्द्रीय विभाग
त्रिभुवन विश्वविद्यालय, कीर्तिपुर
२०७५

त्रिभुवन विश्वविद्यालय
समाजशास्त्र केन्द्रीय विभाग
त्रिभुवन विश्वविद्यालय, कीर्तिपुर

सिफारिस पत्र

त्रिभुवन विश्वविद्यालय, मानविकी तथा सामाजिकशास्त्र संकाय समाजशास्त्र केन्द्रीय विभाग अन्तर्गत समाजशास्त्र विषयको स्नातकोत्तर तह पूरा गर्ने प्रयोजनका लागि मेरो निर्देशन र सुपरिवेक्षणमा रत्नशोभा महर्जनद्वारा तयार पारिएको **“ललितपुर जिल्ला, महालक्ष्मी नगरपालिकामा बसोबास गर्ने दलित महिलाहरूको आर्थिक तथा सामाजिक वहिष्करण एक समाजशास्त्रीय अध्ययन”**विषयक शोधपत्र तयार गर्नु भएको हो । म उहाँको कार्यप्रति सन्तुष्ट छु र आवश्यक मूल्यांकनका लागि सिफारिस गर्दछु ।

……………………..
डा. सुरेन्द्र मिश्र
(शोध सुपरिवेक्षक)
समाजशास्त्र केन्द्रीय विभाग
कीर्तिपुर, काठमाडौ

मितिः २०७५

त्रिभुवन विश्वविद्यालय
समाजशास्त्र केन्द्रीय विभाग
त्रिभुवन विश्वविद्यालय, कीर्तिपुर

स्वीकृति पत्र

त्रिभुवन विश्वविद्यालय, मानविकी तथा सामाजिक शास्त्र संकाय समाजशास्त्र विभाग अन्तर्गत समाजशास्त्र विषयको स्नातकोत्तर तह पूरा गर्ने प्रयोजनका लागि मेरो निर्देशन र सुपरिवेक्षणमा रत्नशोभा महर्जनद्वारा तयार पारिएको **"ललितपुर जिल्ला, महालक्ष्मी नगरपालिकामा बसोबास गर्ने दलित महिलाहरूको आर्थिक तथा सामाजिक बहिष्करण एक समाजशास्त्रीय अध्ययन"** विषयक शोधपत्र तयार गर्नु भएको हो । म उहाँको कार्यप्रति सन्तुष्ट छु र आवश्यक मूल्याङ्कनका लागि स्वीकृति प्रदान गरिएको छ ।

मूल्याङ्कन समितिः

....
प्रा.डा. तुल्सीराम पाण्डे
(विभागीय प्रमुख)

....
डा. सुरेन्द्र मिश्र
(शोध सुपरिवेक्षक)

....
डा. टिकाराम गौतम
(बाह्य परिक्षक)

मिति : २०७५

कृतज्ञता ज्ञापन

त्रिभुवन विश्वविद्यालय मानविकी तथा समाजशास्त्र सङ्काय अन्तर्गत स्नातकोत्तर तह (एम.ए.), दोस्रो वर्षको समाजशास्त्र विषयको शोधपत्र लेखन स्नातकोत्तर उपाधिको आंशिक आवश्यकता पूर्ति गर्न यस शोधपत्र तयार गरिएको हो । यो शोधपत्र तयार गर्न आफ्नो कार्यव्यस्तताका बावजुद पनि महत्वपूर्ण समय उपलब्ध गराई शोधपत्र अध्ययन गरी विभिन्न सल्लाह सुझाव प्रदान गर्दै शोधकार्यमा प्रोत्साहन गर्नु हुनेशोध सुपरिवेक्षक आदरणीय गुरु डा. सुरेन्द्र मिश्रप्रति हार्दिक आभार व्यक्त गर्दै विभागका सम्पूर्ण गुरुहरूप्रति पनि कृतज्ञता प्रकट गर्न चाहन्छु ।

स्नातकोत्तर पढ्नका लागि प्रेरित गर्ने मेरो श्रीमान सिद्धि बहादुर महर्जनप्रति आभारी छु । यसैगरी यो शोधपत्र तयार गर्ने क्रममा महत्वपूर्ण सहयोग, सल्लाह र सुझाव प्रदान गर्नु हुने साथी विश्वनाथ खनाल र भाइ सुमित महर्जन धन्यवादका पात्रहरु हुनुहुन्छ ।

मिति : २०७५

रत्नशोभा महर्जन

शोधकर्ता

विषय-सूची

		पृष्ठ
अध्याय एक : परिचय		**१-८**
१.१	परिचयात्मक पृष्ठभूमि	१
१.२	समस्याको कथन	५
१.३	अध्ययनको उद्देश्य	६
१.४	अध्ययनको महत्व	७
१.५	अध्ययनको संगठन	८
अध्यायदुईः सन्दर्भ साहित्यको अध्ययन		**९-१२**
२.१	पृष्ठभूमि	९
अध्यायतीन : अनुसन्धान पद्धति		**१३-१५**
३.१	क्षेत्र छनौटको औचित्य	१३
३.२	अनुसन्धानको ढाँचा	१३
३.३	नमूना छनौट	१३
३.४	तथ्याङ्कका प्रकृति र स्रोतहरु	१४
३.५	तथ्याङ्क सङ्कलन	१४
३.६	तथ्याङ्क विश्लेषण प्रक्रिया	१५
३.७	अध्ययनको सीमा	१५
अध्यायचार :अध्ययन क्षेत्रको संक्षिप्त परिचय		**१६-२३**
४.१	भौगोलिक बनावट	१६
४.२	जनसंख्या	१७
४.३	जनजाति	१८
४.४	शिक्षा	१९
४.५	न. पा. माअवस्थित सामुदायिक वनहरू	२२

४.६ न. पा.मा अवस्थित उद्योग वा कारखाना २२
४.७ न. पा.मा अवस्थित मन्दिर तथा पर्यटकीय स्थानहरू २२

अध्याय ५ : दलित महिलाहरूको सामाजिक, आर्थिक र राजनैतिक अवस्था २४-४६

५.१ महालक्ष्मीका दलित महिलाहरूको सामाजिक अवस्था २५
५.१.१ जनसंख्या २६
५.१.२ शिक्षा २८
५.१.३ धर्म ३०
५.१.४ भाषा र संस्कार ३२
५.२ महालक्ष्मीका दलित महिलाहरूको आर्थिक अवस्था ३२
५.२.१ पेशा ३३
५.२.२ पशुपालन ३५
५.२.३ जमीनको वर्गिकरण ३६
५.२.४ खाद्यान्न परिपूर्तिको स्थिति ३९
५.२.५ नगद आम्दानीको अवस्था ४१
५.३ महालक्ष्मीका दलित महिलाहरूको राजनैतिक अवस्था ४३

अध्याय छ : दलित महिलाहरूको सामाजिक तथा आर्थिक वहिष्करण ४७-५५

६.१ दलित महिलाहरुको वहिष्करणका कारणहरु ४७
६.१.१ सामाजिक कारण ४७
६.१.२ आर्थिक कारण ४८
६.१.३ राजनैतिक कारण ४९
६.१.४ साँस्कृतिक कारण ५०
६.१.५ शैक्षिक कारण ५०
६.१.६ धार्मिक कारण ५१
६.१.७ गरिबीको कारण ५१
६.१.८ कानून व्यवहारमा लागू नभएको कारण ५२
६.१.९ जागरुकताको कारण ५२

६.२ महालक्षमीका दलित महिलाहरूको सामाजिक वहिष्करण ५३

६.३ महालक्षमीका दलित महिलाहरूको आर्थिक वहिष्करण ५४

अध्याय सात : सारांश तथा निष्कर्ष **५६-५९**

७.१ सारांश ५६

७.२ निष्कर्ष ५७

संन्दर्भसूची

परिशिष्ट

तालिका सूचि

तालिका	शिर्षक	पृष्ठ
४.१	महालक्ष्मी नगरपालिकाको कूल जनसंख्याविवरण	१७
४.२	उमेर अनुसार महालक्ष्मीन गरपालिकाको जनसंख्याविवरण	१७
४.३	जातजातिअनुसार महालक्ष्मी नगरपालिकाको जनसंख्याविवरण	१८
४.४	नगरपालिकाको कूल विद्यालय विवरण	२०
४.५	नगरपालिकाको सामुदायिक वनको विवरण	२१
४.६	न.पा.मा रहेका मन्दिर, गुफा र स्तूपाहरूको विवरण	२२
५.१	नमूना छनौट गरिएका दलित महिलाहरूको जातिय विवरण	२४
५.२	नमूना छनौट गरिएका महालक्ष्मीका दलित परिवारको उमेर र लैङ्गिक संरचना विवरण	२६
५.३	महालक्ष्मीका दलित परिवारको साक्षरता अवस्थाको विवरण	२८
५.४	जातिअनुसार दलितको साक्षर अवस्था	२८
५.५	महालक्ष्मीका दलितको शैक्षिक विवरण	२९
५.६	दलित महिलाले मान्ने गरेको धर्मको विवरण	३१
५.७	महालक्ष्मीका दलितहरूले अपनाउने पेशाको विवरण	३३
५.८	दलित परिवारमा पशुपालनको स्थिति	३५
५.९	दलित जातिमा जमीनको विवरण	३७
५.१०	दलितहरुमा जमीनको स्वामित्वको विवरण	३७
५.११	दलित जातीले कमाएको जमीनको विवरण	३९
५.१२	दलित जातिमा खाद्यान्न परिपूर्तिको स्थिति	४०
५.१३	दलित महिलाहरूको वार्षिक नगद आम्दानीको विवरण	४१
५.१४	दलित महिलाहरूमा ऋण लिने र दिनेको संख्या	४२